

ПРИДЕСНЯНСЬКА КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

УНІВЕРСАЛИ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського Національної академії наук України і видавничий дім “Альтернативи” започаткували видання універсалів українських гетьманів - документів, які в XVII - XVIII ст. в Україні мали характер маніфестів чи розпорядчих адміністративно-політичних актів.

У першій серії з'явилися універсали Богдана Хмельницького.¹ Включені до збірки документи розміщені у двох розділах: 1) “Угоди. Вимоги”. 2) “Універсали. Накази”. Всі вони мають єдину нумерацію. У межах кожного розділу документи систематизовані за хронологією. До основної частини збірки включено 169 документів. Це насамперед універсали, тобто акти адміністративної влади, призначені для широкого повідомлення про якусь справу. Вони склалися за певною формою і були відомі з середньовіччя. Саме цю поширену форму універсалів і прийняв Богдан Хмельницький, користуючись ними для звертання до народу, доведення до широкого загалу військових та адміністративних розпоряджень, наказів про мобілізацію війська, військові походи, про призначення полковників та інших старшин, повідомлення про різні господарські, фінансові справи, про взяття під протекцію людей та установ, про підтвердження наявних і надання нових земель, маєтків. Писалися вони стисло, по-діловому. Найчастіше універсали видавалися від імені гетьмана, часом - від імені полковників, а то й сотників. Більшість документів друкуються за збереженими копіями або перекладами і торкається найрізноманітніших сфер суспільного життя. Частина копій має офіційний характер і засвідчена підписами. Причому, як пишуть укладачі збірника, “часом з застереженнями, що копія виготовлена з оригіналу” (стор. 36).

Перший розділ “Угоди. Вимоги.”, що охоплює 1648 - 1650 роки, подає 11 документів, які, в основному, висвітлюють характер політичних зносин з Річчю Посполитою: умови, послані у Варшаву з козацьким послом, проект і угоду Б. Хмельницького з польськими комісарами, вимоги Запорозького війська до Яна Казимира і польського уряду про умови замирення та умови мирного договору Б. Хмельницького з Річчю Посполитою, проекти договору Запорозького війська з Туреччиною про торгівлю та деякі інші. Знайомство з ними свідчить про рішучість Козацької республіки утвердитись суб'єктом політичного життя. У них виборюється право бути господарем на власній землі, мати свою “давню грецьку” релігію на чолі з Київським митрополитом, який би засідав у Сенаті “на рівні з королем” і “щоб воєвода київський був призначений з їх релігії” (стор. 47).

У другий розділ “Універсали. Накази” включено 157 (з № 12 по 169) документів, найбільша кількість яких - 48 - стосується майнових відносин: власності, володіння, користування. Значне місце серед документів цього розділу займають універсали і накази, якими захищались права Української (руської, як тоді називали) церкви та гідність православних священників. Тут спостерігаємо найбільшу турботу гетьмана про кийські монастирі - Михайлівський Золотоверхий, Пустинний Микільський, Богоявленський Братський, Межигірський, Видубецький, Флорівський Печерський дівочий та інших.

У збірці знаходимо велику кількість універсалів та наказів, що стосуються Чернігівського регіону. З них 11 стосуються Прилуцького Густинського Троїцького монастиря, а також Максаківського, Спасо-Преображенського, Батуринського Крупицького Миколаївського, Ніжинського Ветхоріздвяного Георгієвського Красноострівського та ін. Ними захищається недоторканість майна монастирів, їх поповнення селами і землями, право на їх володіння і заборону записувати в козаки монастирських підданих і т. ін.

Досить багато документів з питань державного управління та регулювання соціальних відносин, в тому числі на Чернігівщині. Свідченням цьому можуть слугувати універсали Б. Хмельницького про затвердження Івана Синдера чернігівським війтом (стор. 93), про призначення бужинського сотника Лук'яна Сухині ніжинським полковником (стор. 107), а також наказ Б. Хмельницького чернігівському полковникові Мартину Небабі карати порушників миру з Польщею (стор. 105).

У центрі уваги гетьмана були питання соціальних відносин різних верств населення гетьманської держави. Про це свідчать універсали Б. Хмельницького ніжинському полковнику і старшині про заборону чинити утиски ніжинським міщанам (стор. 108) та про припинення захоплень шляхетських маєтностей, універсали, якими забезпечувалися права міст на самоврядування, зокрема Києва, Ніжина, Чернігова, Львова, Козельця та ін., про взяття під захист Івана Шинявського, старшини і шляхти ніжинської, а також їхнього майна (стор. 129). А в зв'язку зі спорудженням у Козельці приміщення ратуші, гетьман розпорядився залишити місту всі прибутки: “возовое, померное, дегеть, воскобойню и поведершину от меду и горелки”, наказавши, щоб до цих “пожитків” не втручалася старшина, козаки й орендарі (стор. 213-214) та про надання привілеїв шевському цехові у Козельці (стор. 215-216).

Крім основних документів, збірка має додатки, в яких вміщено сумнівні та підробні універсали, які приписувалися Богданові Хмельницькому. Підробки документів мали різні мотиви, серед яких перше місце займає корисливість, тобто прагнення добути собі матеріальні вигоди.

Багатий матеріал до історії Чернігівщини знаходимо у II додатку збірника “Універсали полковників і сотників. 1648 - 1657 р.р.” Всього 22 документи. Хоч вони стосуються тих же проблем, які обсідали і гетьмана, але нижчого рівня - полку: призначення сотників, питань власності монастирів, право володіння, регулювання соціальних відносин і т. ін.

Для науковців добрим орієнтиром є “Список універсалів Богдана Хмельницького, згаданих в джерелах і літературі, але не виявлених”. Вони значно полегшують роботу в архівах та при дослідженні стародруків. В цілому ж рецензоване видання - надзвичайної ваги джерело історії української державності: утвердження, становлення і розвитку козацької держави, її внутрішнього життя та зовнішньополітичної діяльності.

Михайло КРАВЧЕНКО.